

Іаанна Васілюк

Беласток

Беларускі патрыятызм у творчасці Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча

Аднаго з пачынальнікаў новай беларускай мастацкай традыцыі Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча (1808–1884) невыпадкова называюць першым беларускім прафесіянальным пісьменнікам. Праз усё жыццё ён пранёс прыхільнае стаўленне, блізкасць да народа, імкненне рэалізаваць асветніцкія ідэалы і задачы маральнага характару. Галоўнай тэмай твораў В. Дуніна-Марцінкевіча было пераважна жыццё беларускага селяніна. Пры гэтым, аднак, ён апеляваў і да адукаваных землякоў, шляхты. Пісаў Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч на беларускай і польскай мовах. Уласна пісьменнік быў адным з першых, хто на практыцы садзейнічаў развіццю беларускай мовы, выпрацоўцы яе літаратурнай нормы.

Літаратурная дзейнасць В. Дуніна-Марцінкевіча сваімі вытокамі цесна звязана з агульнай актывізацыяй грамадскай думкі ў сярэдзіне XIX ст., абуджэннем нацыянальнай самасвядомасці прыгоннага сялянства і перадавых слаёў інтэлігенцыі пераважна шляхецкага паходжання. Трэба ўзгадаць, што тагачасныя дзеячы беларускай культуры выйшлі, як правіла, з дробнай шляхты, блізкай па ўмовах жыцця да простага люду. *Выхаваныя ў сціплых бацькоўскіх сядзібах, сярод бліжэйшых вёсак і мястэчак, яны з дзяцінства чулі і ведалі мову народа, яго фальклор. Да вывучэння народнай культуры звярталіся як да пазнання ўласных культурных і гістарычных каранёў¹.*

¹ С. Кузнецова, *Культурныя ўплывы і нацыянальная свядомасць*, [у:] Беларусіка Albaruthenica, рэд. А. І. Малдзіс, Мінск 1994, № 3, с. 51.

У лісце да польскага пісьменніка Ігната Крашэўскага ў рэдакцыю “Gazety Polskiej” (1861 г.) В. Дунін-Марцінкевіч раскрыў сваё творчае крэда:

Жывучы сярод людю, які размаўляе па-беларуску, прасякнуты яго ладам думак, марачы аб долі гэтага братняга племені, анямеўшага ў маленстве ад невуцтва і цемнаты, вырашыў я для заахвочвання яго да асветы ў духу яго звычаяў, паданняў і разумовых здольнасцей пісаць на яго ўласнай гаворцы; са здзіўленнем заўважаў хутка, што выдадзеную мной “Ідылію”, затым “Гапона”, “Вечарніцы”, “Купалу” і г. д. люд прыняў з найвялікшай прыхільнасцю, а моладзь з запалам пачала вучыцца чытаць і завучваць на памяць мае, так мілыя ёй творы. У выніку чаго цяпер часткова над Віллёй і Нёманам, над Свіслаччу, Беразіной, Дзвіной, Дняпром і г. д. распаўсюджваецца чытанне беларускіх твораў, а абуджанае жаданне і запал да духоўнага жыцця знойдзе сабе багатыя матэрыялы на роднай мове... І вось, наглядаючы згубныя намаганні адштурхнуць ад нас народ, вырашыў я праз творы ў яго гаворцы, якія адпавядаюць паняццям, што знаёмы яму з дзяцінства, і якія палягчаюць яму спосабы азнаямлення з нашай літаратурай, заахвоціць яго неак да асветы і паправіць маральна. Які жыватворны ўплыў аказалі на яго гэтыя творы, можна меркаваць па тым, што сёння кніжкі на народнай гаворцы ўжо зусім разышліся, а новыя не друкуюцца².

Гэтае прызнанне В. Дуніна-Марцінкевіча пацвярджае, што цалкам невыпадкова за ім замацавалася імя Беларускага Дудара.

У творчасці пісьменніка адлюстраваліся *патрэбы беларускага народа як паўнацэннага, самастойнага суб'екта гісторыі*³. Як вядома, на працягу некалькіх стагоддзяў беларускае дваранства, каб захаваць свае прывілеі і пасады ў Рэчы Паспалітай, вымушана было пераходзіць на каталіцызм, размаўляць і пісаць на польскай мове. Селяніну, у адрозненне ад двараніна, губляць не было чаго, і можна меркаваць, што менавіта таму гэтая частка беларускага народа аказалася захавальнікам роднай мовы, культуры і звычаяў. У першым надрукаваным лібрэта В. Дуніна-Марцінкевіча “Ідыліі”, па сутнасці, першай беларускай оперы, паны гавораць па-польску, а сяляне – па-беларуску. Такі моўны падзел адпавядаў рэчаіснасці. У пачатку п'есы пісьменнік даволі востра крытыкуе Кароля Лятальскага, у якога няма

² В. Дунін-Марцінкевіч, *Творы*, Мінск 1984, с. 481–482. Далей пры спасылцы на гэта выданне ў дужках падаецца старонка.

³ *Мысліцелі і асветнікі Беларусі: Энцыклапедычны даведнік*, рэд. Б. І. Сачанка, Мінск 1995, с. 420.

патрыятычных пачуццяў і павагі да простага народу. Змагаючыся супраць прыгонніцтва як асветнік, В. Дунін-Марцінкевіч лічыў такія адносіны паміж панам і селянінам цалкам апраўданымі. Жорсткасць і несправядлівасць з боку прыгнятальнікаў пісьменнік тлумачыў сапсаванасцю іх натуры: *Сапсутых звычайў чалавек*, – кажа ў “Ідыліі” Дабровіч, – *на падданных сялян глядзіць горай, як на быдла, і імі пагарджае* (29). В. Дунін-Марцінкевіч ставіць перад літаратурай задачу выпраўлення кепскіх нораваў грамадства, уплыву на добрае выхаванне кожнага грамадзяніна, абуджэнне ў ім гуманных пачуццяў. Кароль Лятальскі доўга жыў у Францыі, марнуючы час і грошы, здабытыя крывавым сялянскім мазалём і пранікся яе духам да абсалютнага адмаўлення ўсяго роднага. Трэба зазначыць, што да канца XVIII ст. магнацкія вярхі ВКЛ у складзе РП аддавалі перавагу чужой мове – французскай, пераймаючы таксама культуру і звычаі Францыі. Пісьменнік спадзяецца, што шляхту ўсё ж можна вылечыць ад франкаманіі, ад нацыянальнага беспамяцтва. Гаворыць ён словамі Дабровіча да Юліі: *Абы толькі здолела ты выбіць яму з галавы тую франкаманію ды прывязаць яго да роднага краю!* (30) І сапраўды, у канцы твора мы бачым перавыхаванага Лятальскага. Гэтая метамарфоза адбываецца дзякуючы каханню да пераапраўленай у сялянскую вопратку паненкі Юліі: *О! Присягаю, што ўжо больш не буду шукаць шчасця за граніцай* (70).

Ужо ў “Ідыліі”, першым апублікаваным творы В. Дуніна-Марцінкевіча, падкрэслены патрыятызм, вернасць роднаму краю. Пісьменнік асуджае лятальскіх, якія пагарджаюць сваёй радзімай, выракаюцца сваіх каранёў. Іх паставе супрацьпастаўляецца патрыятызм Юліі і Шчырэцкага, якія адчуваюць годнасць, прыгажосць роднага краю, шануюць яго жыхароў.

Такім чынам, да пачатку XIX ст. складалася сітуацыя, калі да беларускай мовы, як гаворкі народных нізоў, вышэйшыя слаі грамадства ставіліся пагардліва. Беларуская мова лічылася імі мовай некультурнага, хамскага чалавека. Так што сам зварот В. Дуніна-Марцінкевіча да беларускай мовы быў актам грамадзянскай мужнасці, выражэннем яго дэмакратызму, а таксама – незадавальнення і пратэсту супраць бяспраўя. Братэрскую падтрымку сваёй беларускамоўнай творчасці В. Дунін-Марцінкевіч атрымаў ад вядомага польска-беларускага паэта Уладзіслава Сыракомлі. Ён шмат зрабіў для папулярызацыі беларускіх твораў В. Дуніна-Марцінкевіча, быў першым рэцэнзентам яго зборніка “Вечарніцы” і паэмы “Гапон”. У прыватнасці, Ул. Сыракомля пісаў пра свайго сучасніка, што ён *першы ўзяўшы ў свядомыя рукі бе-*

*ларускую дуду нашага народа, здабыў з яе песню, якую народ зразумей, а хатняе рэха паўтарала*⁴.

Паэма “Гапон”, у адрозненне ад “Ідыліі”, твора білінгвальнага, цалкам напісана добрай, каларытнай беларускай мовай, густа перасыпанай афарызмамі, прыказкамі і прыгаворкамі, запазычанымі з жывой крыніцы сялянскага побыту. *Дабрадзейства ўзнагароджваецца, зло караецца*, – такі лейтматыў паэмы. Высокія маральныя якасці характару Гапона, яго шчырасць і вернасць сваёй сялянскай натуры сцвярджаюцца паслядоўным развіццём сюжэта паэмы. В. Дунін-Марцінкевіч не хавае сялянскага незадавальнення існуючым ладам жыцця, калі сялянскія дзецюкі прымусова бяруцца ў рэкруты.

Да прыгожай дзяўчыны Кацярыны, якую кахае Гапон, заляцаецца і панскі аканом. Каб пазбыцца саперніка, аканом аддае Гапона ў рэкруты, гаворачы пані, што хлопец падбухторвае сялян супраць рэкрутчыны. Кацярына застаецца адна. Аднак пані даведваецца пра злачынствы аканома і здае яго самога ў рэкруты, а дзяўчыну бярэ ў двор і вучыць грамаце. Гапон вяртаецца дадому афіцэрам і жаніцца з Кацярынай. Пры гэтым хлопец, хаця даслужыўся да чыноў, не забыў сваёй мовы і народных звычаяў:

Да ведаў, з каго радзіўся,
Не хацеў прынараўляць
Паном – а простым звычаем,
Ён мужыцкім абычаем здумаў вяселле сыграць (191).

Паэма “Гапон”, як зазначае Алег Лойка, адыграла ролю маніфеста новай беларускай літаратуры.

Палымянай любоўю да Бацькаўшчыны прасякнуты эпічныя творы В. Дуніна-Марцінкевіча 50-х гг. (“Вечарніцы”, “Благаславёная сям’я”, “Быліцы, расказы Навума”, “Люцынка або Шведы на Літве”). Магчыма, дзесьці за граніцай людзі жывуць багацей, няхай тамтэйшы народ больш адукаваны, а ўсё ж *нямаш зямелькі, як Беларусь радзона, дзе на лугах дыванам сцелецца зялёна травіца па пояс, кветкамі міргае! А лес, вось тычынка, неба падпірае!* (346) – гаворыць Навум герой “Быліцы”, няхай за граніцай *люд шчасны і дужы – апельсіны ён мае і топча ён ружы* (301–306), а ўсё ж даражэйшы свой парог *старэнькай хаціны*, якая супакойвае боль душы. Можа недзе ёсць *пекны Па-*

⁴ *Пачынальнікі*. З гіст.-літар. матэрыялаў XIX ст., рэд. Г. В. Кісялёў, А. І. Мальдзіс, Мінск 2003, с. 307.

рыж, Рым прыгожы і слыжны, ёсць швайцарскія горы, старыя Афіны (235). Аднак у родным краі заўсёды асабліва прыгожа спяваюць птушкі, весялей глядзіць сонца, гарачэй палае ў сэрцах любоў. Вуснамі свайго апавядальніка Ананія “(Вечарніцы)” замежным гарадам паэт супрацьпастаўляе родны Мінск – *няма як Мінск наш! – дзетачкі міленькі! Прыгожы, відны, кругом весяленькі...* (200).

У вершаваных аповесцях В. Дуніна-Марцінкевіча своеасабліва перакрываюцца два асноўныя літаратурныя напрамкі XIX ст.: рамантызм і рэалізм. Рамантычная паэтызацыя народных звычаяў і традыцый, арыентацыя на народна-этычную праблематыку спалучылася з намерам пісьменніка перанесці народныя легенды, казкі, паданні і міфы на рэальны грунт народнага побыту. Назва першай вершаванай аповесці “Вечарніцы” сведчыць аб імкненні аўтара ўзнавіць і па-свойму апаэтызаваць старажытны вясковы звычай зімовых вячораў. Абедзве часткі твора (“Дурны Зміцер, хоць хітры”, “Стаўроўскія дзяды”) аб’яднаны асобай Ананія. Ён сапраўдны захавальнік вясковых звычаяў, жывая памяць народа, мудры і прадбачлівы чалавек, шчыры і гуманны па сваім характары настаўнік моладзі. У “Стаўроўскіх дзядях” успамінаюцца старажытныя часы, калі Вітаўт, вялікі князь літоўскі, паклікаў Грамабою прыняць удзел у барацьбе супраць ворагаў. І лагойскі князь паказаў сваю мужнасць – перамог непрыяцеля. У пошуках жонкі яму на дапамогу прыходзяць сабакі Стаўра і Гаўра. Гэта яны прыносяць у бедную сялянскую хату два падарункі: залатое ўпрыгожанне і жалезны крыж. Прагнае багацця Мархва зацікавілася золатам, а сірата Кацярынка атрымала крыж. Сумленнасць і працавітасць Кацярынкі, яе чулая душа і цяроплівасць былі ўзнагароджаны шчаслівым лёсам. Яна стала жонкай князя Грамабою. Пісьменнік сцвярджаў, што перш за ўсё *трэба бачыць духоўна-маральныя якасці, адукаванасць, а не звяртаць увагу на багацце чалавека. Маральна-эстэтычны дуалізм пісьменніка звязаны з фальклорным прыкметам дабро – зло, з выразнай насычанасцю дзвюх асноўных фарбаў-тонаў пры абмалёўцы вобразаў – светлых і цёмных*⁵.

Істотна ў “Стаўроўскіх дзядях” тое, што Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч спрабаваў тут узнавіць гістарычнае мінулае, няхай і легендарнае, свайго народа, абудзіць у чытача зацікаўленасць слаўным былым. Пісьменнік пры гэтым звяртаецца да абрады памінання дзядоў, паданняў пра гусляроў і міфічных сабак. Ацэньваючы твор, Ул. Сыракомля

⁵ *Мысліцелі і асветнікі Беларусі*, с. 425.

пісаў: *Спасцігнуць усё гэта, умець падслухаць біццё сэрца гэтага народа, умець ключом уласнай шчаслівай інтуіцыі прачытаць іерогліф паданняў, умець укласці на палатне мінуўшчыны фарбы і контуры, якія асыпаліся вякамі, – вось задача паэта, вось яго шырокая ніва*⁶.

Асэнсаванне В. Дунінам-Марцінкевічам жыцця на Беларусі – Літве першай паловы XIX ст. было вызначана рамантычным успрыманням свету і мела пераважна фальклорна-этнаграфічны характар. Падзеі “Шчароўскіх дажынак” адбываюцца *вось за Барысавым, ды на Русі Белай, у сяле Шчароўскай* (285), “Купалы” – у Лошыцкім сяле, каля Мінска, “Стаўроўскіх дзядоў” – у Лагойску, над ракой Гайнай.

У аповесці “Шчароўскія дажынкi” відавочныя знешнія этнаграфічна-бытавыя накіраванасць, пафас сцвярджэння народна-этычных пачаткаў як зыходных нормаў чалавечых узаемаадносін. Гэтая вершаваная аповесць складаецца з невялікага ўступу і двух раздзелаў: “Варажба” і “Дажынкi”. Першы раздзел прысвечаны апісанню выбараў каралевы дажынак. Галоўную ролю адыгрываюць тут чыста народныя крытэры добрасумленнасці і працавітасці як найбольш каштоўныя рысы характару працоўнага чалавека. У адкрытым спаборніцтве сціплая сірата Тадорка перамагла несумленную Агатку. Характэрна, што нацыянальна-фальклорны каларыт дасягаецца тут не толькі шляхам непасрэдных народных цытат ці рэмінісцэнцый, але і пры дапамозе ўмелага пераймання гутаркова-апаведальнай манеры вясковых быліц.

Паэмы “Быліцы” і “Халімон на каранацы” тым і цікавыя, што ў іх адлюстраваны нацыянальны характар беларускага селяніна. *Пісьменнік рабіў значны крок наперад на шляху рэалістычнага мастацтва*, – зазначае Сцяпан Майхровіч, – *паказваючы праяўленне складанай натуры свайго героя ў адменна новых сацыяльных умовах, сярод незнаёмых яму людзей*⁷.

В. Дунін-Марцінкевіч лічыў, што народ павінен браць удзел у грамадскім жыцці і выявіў гэта ў быліцы “Халімон на каранацы”. Халімон Забалотны, галоўны герой твора, апаведае пра сваё падарожжа ў Маскву. Вясквы стараста накіраваны ў сталіцу Расійскай імперыі на каранацыю цара Александра II. Ён едзе з надзеяй сустрэцца з царом, расказаць яму пра тое, як цяжка жывецца простаму народу. Хоча папрасіць заступіцца за сялян і даць магчымасць адукацыі простым людзям:

⁶ Пачынальнікі, с. 301.

⁷ С. Майхровіч, В. Дунін-Марцінкевіч, Мінск 1955, с. 155.

Яму б са слязінай ў ногі пакланіўся,
Прасіў да маліў бы, вось пакуль дабіўся,
Штоб над мужычкамі шчыру меў апеку,
Вялеў справіць розум цёмнаму чалавеку,
Штоб дзетак нашых чытаць навучылі... (369)

Паэт зрабіў удалую спробу выявіць высокія маральныя і разумовыя якасці свайго героя з народа не толькі ў роднай яму сялянскай стыхіі, але ў адменна новых сацыяльных сітуацыях (Халімон у Маскве, на каранацыі Александра II і інш.). Сардэчнасць і бескарыслівасць Халімона яскрава выявіліся ў сцэне, дзе галоўны герой з небяспекай для сябе па добрай волі ратуе багатую жанчыну з дзіцём і пры гэтым адмаўляецца ад узнагароды. Свой учынак стараста лічыць звычайным абавязкам сумленнага чалавека.

Рэалізм, да якога пісьменнік усё бліжэй падыходзіў у кожным новым творы, немагчымы без гуманізма. Прыгоды Халімона на каранацыі адбываюцца ў атмасферы ўсеагульнага незадавальнення прыгонным ладам. Халімон, просты чалавек беларускай вёскі, вельмі далёкі ад царапанавання. Ён не падзяляе манархічных ілюзій, і яму зусім не ўласціва пачуццё сляпога схілення перад асобай імператара.

Сваю незадавальнасць сучаснасцю пісьменнік паказваў, звяртаючыся ў творах у далёкае мінулае, дахрысціянскую эпоху (“Стаўроўскія дзяды”, “Купала”). Там ён хацеў знайсці свой ідэал добрага пана, несапсаваную цывілізацыю і цнатлівасць. Жорсткім прыгоннікам сярэдзіны XIX ст. супрацьпастаўлены язычніцкія князі Грамабой (“Стаўроўскія дзяды”) і Барыс (“Травіца брат-сястрыца”). Заслугоўвае ўвагі факт звароту В. Дуніна-Марцінкевіча да жанру балады. Балада “Травіца брат-сястрыца” сведчыць пра сталае імкненне паэта да распрацоўкі нацыянальных фальклорных сюжэтаў. Паглыбляючыся ў вусную народную творчасць, ён тым самым абапіраўся на трывалую жыццёвую аснову, на тую жыццядайнаю глебу, з якой прабіваліся першыя парасткі новай беларускай літаратуры.

Менавіта гэта думка аб захаванні старых звычаяў і спалучэнні веры продкаў з асветай выказана В. Дунінам-Марцінкевічам у “Літаратарскіх клопатах”. З радасным хваляваннем уступае пісьменнік на шлях адзінства з родным краем, на шлях далучэння да патрэб і інтарэсаў беларускага народа:

Не дзіва, што мацней мне сэрца біцца стала,
не дзіва, што ў душу весялосць завітала,
калі перада мной цуг коней апынуўся –
чацвёрка з фурманом на козлах, беларусам (269).

Патрыятычныя пачуцці В. Дунін-Марцінкевіч разглядаў як частку барацьбы за нацыянальнае вызваленне. У любові да айчыны ён бачыў сілу народа. Таму марнатраўным здавалася пісьменніку жыццё шляхты, пазбаўленай патрыятызму. У “Літаратурных клопатах” паэт піша:

Не той край сябе праславіць,
Што на лёдзе замкі ставіць,
А той, што народу служыць!
Той шчаслівым край быць мусіць!
За здароўе Беларусі! (277)

Вызваленчае паўстанне 1863 г. В. Дунін-Марцінкевіч разглядаў як агульную справу палякаў і беларусаў. Нацыянальна-патрыятычнымі ідэямі прасякнуты творы пісьменніка, напісаныя напрыканцы 50-х гадоў, у перыяд падрыхтоўкі паўстання. *Узнімай сваю зброю ў часцц роднага краю!* (315) – заве гераіня паэмы “Люцынка або шведы на Літве”. Сваім суайчыннікам пісьменнік ставіць у прыклад вызваленчую барацьбу сербаў і балгар, якія дайшлі да высновы, што *лепш згінуць, чым жыць у няволі* (255), узяліся за зброю, каб змагацца *за волю айчыны* (“Славяне ў XIX стагоддзі”). Можна меркаваць, што гэта было адной з прычын таго, што пісьменнік пасля паўстання 1863 г. аказаўся пад паліцэйскім наглядом, быў пазбаўлены права друкавацца. У гэты час В. Дунін-Марцінкевіч нелегальна адкрыў у Люцынцы школу для сялянскіх дзяцей. На жаль, яна не існавала і года, зачыненая па даносу суседзяў. Але варта зазначыць, што сам намер, а пасля яго здзяйсненне ў цяжкіх умовах выразна падкрэслівае грамадзянскасць пісьменніка. Ён верыў у тое, што будучыя пакаленні справядліва ацэняць яго працу, скіраваную на асвету народа.

Пасля турмы, паражэння паўстання пісьменніка чакаў яшчэ ўзлёт – камедыя “Пінская шляхта”. У гэтым творы В. Дунін-Марцінкевіч выступае з вострай крытыкай царскага чыноўніцтва і шляхты. У адrozenне ад часткі сялянства яна жыве заможна, але яе інтарэсы вельмі абмежаваныя і зводзяцца да клопату толькі пра ўласны дабрабыт. Адзінай жа меркай чалавечай годнасці з’яўляецца шляхецкае званне. Галоўнае лічыцца шляхціцам, нягледзячы на сваю грубасць, цёмнату і непісьменнасць. Героі фарса-вадэвіля ў адной дзеі – як вызначыў жанр твора пісьменнік, упарта трымаюцца за сваё дваранскае званне, адстойваюць яго нават кулакамі. Камізм “Пінскай шляхты” грунтуецца на недарэчнасці і абсурднасці паводзін герояў у новых гістарычных умовах. У вобразе Кручкова пісьменнік паказаў у гіпербалічнай форме

ўсе характэрныя для царскага чыноўніцтва адмоўныя рысы: хабарніцтва, свавольства, грубасць, п'янства.

Калі ў 1890 г. была зроблена спроба надрукаваць твор, віленскі губернатар запратэставаў. Ён убачыў у камедыі В. Дуніна-Марцінкевіча сатыру на сістэму царскага суда і законнасці. Станавы прыстаў Кручкоў, які прыязджае на разгляд справы Ліпскага і Пратасавіцкага, дзейнічае ад імя *найяснейшай кароны* (125), спасылаецца на царскія ўказы. Першы раз “Пінская шляхта” надрукавана ў газеце “Вольная Беларусь” у 1918 г.

Па сутнасці, у творчасці В. Дуніна-Марцінкевіча ўпершыню быў вызначаны дэмакратычны шлях усёй нацыянальнай літаратуры XIX – пачатку XX ст.: абарона жыццёвых інтарэсаў беларускага народа, яго правоў на свабоду, захаванне і развіццё нацыянальнай культурнай спадчыны. Народнае сялянскае жыццё і прадстаўнік працоўнага народа сталі аб'ектам пільнай увагі пісьменніка, што на той час было крокам немалой грамадзянскай мужнасці. Царская цензура адразу паставілася з насцярожанасцю і з недаверам да росту папулярнасці пісьменніка як аўтара беларускамоўных твораў.

Яркім доказам паспяховага развіцця маладой беларускай літаратуры стаў пераклад В. Дуніным-Марцінкевічам паэмы “Пан Тадэвуш” Адама Міцкевіча. Беларускаму Дудару наканавана было адрадзіць славу беларускага перакладу – стаць паслядоўнікам слаўнай скарынаўскай традыцыі. В. Дунін-Марцінкевіч пісаў у прадмове да паэмы: *І вось я сягоння ахвярую Пана Тадэвуша, прыбранага ў мужыцкую сярмягу, паном і простаму народу з-пад Дняпра, Дзвіны, Беразіны, Свіслачы, Віліі і Нёмана. Можжа народ той просты, што з маткай-прыродай блізка жыве, прыме гэты гасцінец ад свайго дудара, што апошнія мінуты свайго жыцця на карысць народу аддае* (428). На жаль, паэма “Пан Тадэвуш” на беларускай мове да чытача так і не патрапіла, бо ў 1859 г. пераклад быў забаронены і ўвесь тыраж спалены. Ацалелі два-тры экзemplяры. А вось выхаду ў свет рускамоўнага “Пана Тадэвуша” ніхто і не думаў супраціўляцца. У той час з'яўленне твора на беларускай мове лічылася дзяржаўным злачынствам, бо дзейнічаў закон Мікалая I аб забароне беларускага друкаванага слова.

Верш В. Дуніна-Марцінкевіча “Хіба я стары?” Язэп Янушкевіч дакладна называе праграмным творам⁸. Пісьменнік закрануў тут важ-

⁸ Я. Янушкевіч, *Беларускі дудар. Праблема славянскіх традыцый і ўплываў у творчасці В. Дуніна-Марцінкевіча*, Мінск 1991, с. 76.

ную праблему адносін паміж паэтам і народамі. Паэта ніколі не пакідала вера ў патэнцыяльныя магчымасці народу. Ён не задумваўся над тым, каму пісаць, служыць. У вершы паэт заявіў:

Для вас, паны, шкода халопскай мне мовы,
 Для вас, чые мудрыя надта галовы,
 Смяюцца з таго, крытыкуючы смела,
 Што тут адраджаецца на родных глебах,
 Чужое ж, хай кепскае, узносяць да неба...
 Пішу я
 Цяпер, як заўсёды, на мове мужычай (422).

Да з'яўлення на пачатку 90-х гадоў паэтычных зборнікаў Францішка Багушэвіча творы В. Дуніна-Марцінкевіча заставаліся амаль адзінымі беларускамоўнымі паэтычнымі кнігамі, першымі вестунамі прыгожага пісьменства Беларусі на славянскім мацерыку. Дзеля стварэння літаратуры для мужыка ён і прайшоў пажыццёва па *Дантавых колах пекла*⁹. Сапраўды, цяжкія сацыяльна-палітычныя ўмовы, у якіх жыў Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч, прычыніліся да надзвычай складанага шляху станаўлення новай беларускай літаратурнай традыцыі і ўсяе культуры. І сапраўды: *Неацэнная заслуга тых першых неафітаў у справе нацыянальнага адраджэння, у сузор'і якіх яркай зоркай ззяе подзвіг Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча*¹⁰.

На пачатку лютага гэтага года ў Беларусі прайшло ўрачыстае святкаванне 200-годдзя з дня нараджэння Беларускага Дударя. Аб значнасці творчай спадчыны і месцы В. Дуніна-Марцінкевіча ў беларускім літаратурна-культурным працэсе яскрава сведчыць і той факт, што 200-годдзе беларускага класіка нараўне з юбіляямі Фрыдрыха Шылера, Роберта Бёрнса і Мікалая Гоголя ўключана ў спіс памятных дат ЮНЭСКО.

⁹ Я. Янушкевіч, *Беларускі дудар*, с. 81.

¹⁰ В. Рагойша, *Дунін-Марцінкевіч як творчая асоба*, [у:] Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч і працэс міжславянскіх літаратурных узаемасувязяў: Матэрыялы Пятых міжнародных Ракаўскіх чытанняў, рэд. В. П. Рагойша і М. В. Хаўстовіч, Мінск 2005, с. 6.

SUMMARY

Wincenty Dunin-Marcinkiewicz – the most eminent representative of Byelorussian literature of the 19th century. During this time we can see symptoms of renewed arousing of social, national, and cultural consciousness among Byelorussian people. He was one of the first of Polish-Byelorussian writers with nobleman's origins. The last moments of his life he gave for people's benefits. He called himself "Byelorussian bagpiper". In this article his works as well as the Byelorussian national idea of his creation are being analyzed. Ideas leading to social and national liberation of the nation are the base of all his work. In addition, equality of the nation among other Slav nations, the right to use its native language and the right to create its own culture and literature are being emphasized.

STRESZCZENIE

Wincenty Dunin-Marcinkiewicz to najwybitniejszy przedstawiciel literatury białoruskiej XIX wieku, epoki, w której następuje ponowne budzenia się świadomości społeczno-narodowej i kulturowej Białorusinów. Autor „Idylli” i „Pińskiej szlachty” jest jednym z pierwszych z grona tzw. polsko-białoruskich pisarzy pochodzenia szlacheckiego, który „ostanie chwile swego żywota oddając na pożytek ludu” nazwał siebie „białoruskim dudarzem”. W niniejszym artykule analizowane są te jego utwory, w których podkreślona jest białoruska idea narodowa. U podstaw tej idei leży myśl o społecznym i narodowym wyzwoleniu narodu białoruskiego, o jego równouprawnieniu wśród innych narodów słowiańskich, jego prawo do posługiwania się językiem ojczystym i stworzenia własnej kultury i literatury.